

Harmonija evanđeoskih izvještaja o ukazivanjima G. N. I. Krista poslije uskrsnuća.

Dr. Mijo Selec, vjeronučitelj.

(Nastavak.)

Straussovu hipotezu vizija dotjeruje jedan od najljućih protivnika uskrsnuća Gospodinova novijeg doba D. Arnold Meyer,¹⁶ profesor teologije u Zürichu u svom djelu »Die Auferstehung Christi. Die Berichte über Auferstehung, Himmelfahrt und Pfingsten, ihre Entstehung, ihr geschichtlicher Hintergrund und ihre religiöse Bedeutung. Tübingen 1905.« U izvještajima o uskrsnuću vidi posvemašnje razilaženje.¹⁷ Kanonske knjige su mu ravnopravne sa apokrifnim spisima.¹⁸ Marko je prvi napisao svoje evanđelje između 64. i 70. godine. Završetak 16, 9—20. ne spada na evanđelje, nego je kasniji dodatak, jer ili je trebalo izgladiti nagli završetak ili izvorni zamijeniti drugim, koji će bolje odgovarati.²⁰ Može se nagadati, zašto je izvorni završetak Markov odsječen. Poslije, kad se općenito vjerovalo, da su se prva ukazanja zbila u Jeruzalemu, a ne u Galileji, spotali su se o taj odlomak i pomogli su sebi jednim drugim.²⁰

¹⁶ Za Meyera kaže Disterdorf: Als neuester Bestreiter der Auferstehung trat D. Arnold Meyer, Professor der Theologie in Zürich, auf den Plan, indem er im vorigen Jahr in der Sammlung »Lebensfragen, Herausgeber H. Weinel«, ein 23 Druckbogen umfassendes Buch veröffentlichte unter dem Titel: Die Auferstehung Christi..., in welchem er all die Waffen, die Rationalismus und ungläubige Bibelkritik in den letzten hundertfünfzig Jahren geschmiedet haben, in gewandtester Weise verwertet, um den Glauben an die wirkliche Auferstehung Jesu Christi zu zerstören. Disterdorf: Die Auferstehung J. Christi, Trier 1906., str. 506.

¹⁷ Meyer: Die Auferstehung Christi, str. 4.

¹⁸ Ibidem str. 91.

¹⁹ Ib. str. 26, 60 i slj.

²⁰ Ibidem str. 28.

Matejevo evanđelje nije napisao Matej apostol, nego je to kasnije djelo. Pozivajući se na Papiju tvrdi, da je Matej sabrao Logia (riječi Isusove), a iz te zasebne knjige (Logia) i iz Markova evanđelja je kasniji pisac koncem I. vijeka sastavio evanđelje, na koje je sa Logia prešlo ime Matejevo.²¹

Za Luku tvrdi, da je upotrebljavao Marka i još jedno vrelo, koje je starije od Marka, a koje danas nemamo. Lukino evanđelje i Djela apostolska pisana su možda koncem prvoga ili početkom II. vijeka.²²

Ivanovo evanđelje nije napisao Ivan, ljubimac Isusov, nego ga je napisao nepoznati pisac u prvoj četvrti II. vijeka. Pisac je upotrebljavao prva tri evanđelista.²³

Promatrajući stoga stanovišta izvještaje o ukazivanjima Isusovim reducira činjenice historijske vrijednosti na minimum, te osobito ističe prioritet galilejskih ukazanja i tvrdi, da su ta ukazanja vizije.²⁴ Konačno upoređujući ukazanja s vizijama

²¹ Meyer, s. 30., 340, 341.

²² Ibidem str. 34.

²³ Ibidem str. 42 s.

²⁴ Nach alle dem, was wir ausgeführt haben, steht geschichtlich fest: dass dem Apostel Paulus nur fünf Erscheinungen bekannt waren, ausser seiner eigenen; dass ihm also nur diese als zuverlässig bekannt mitgeteilt waren; es ist nicht wahrscheinlich, dass einzelne noch andere Erscheinungen erlebt haben, wie z. B. die Jünger in Emaus. Ausgeschlossen ist dadurch und auch sonst eine Erscheinung an die Frauen beim Grabe oder eine an die Feinde Jesu. Eine Untersuchung des Grabes hat nicht stattgefunden; ein leeres Grab ist nie von einem Jünger oder einer Jüngerin Jesu gesehen worden. Die ersten Erscheinungen haben in Galiläa, nicht in Jerusalem stattgefunden; nur wenn nach Jahren noch Erscheinungen sich ereignet haben so können sie in Jerusalem geschaut worden sein. Sowohl einzelne, nämlich: Petrus, Jakobus, Paulus wie kleinere und grössere Kreise (die zwölf, über 500 Brüder, alle Apostel) haben Erscheinungen gehabt. Petrus erhob glaubhaften Anspruch, die erste Erscheinung gehabt zu haben; die Erscheinung an Jakobus ist wesentlich später erfolgt. Die Gemeinde hatte bis zur Aufzeichnung unserer Evangelien die Erscheinung an Petrus fast vergessen. Die Erscheinung an die zwölf ist als Ruhmestitel der Apostel in Gedächtnis geblieben. Die späteren Erscheinungen sind ganz vergessen worden, wohl weil sie, als viel später geschehen, nicht zur mündlichen und schriftlichen Ueberlieferung, zum Evangelium von Christus gerechnet wurden. Paulus hat bei seiner Schauung jedenfalls einen Lichtglanz gesehen und zwar nur diesen und hat wahrscheinlich ein Zwiegespräch mit Jesus geführt... In den evangelischen Berichten, na-

Muhameda, prorokâ i svetaca, dokazuje, da su ukazivanja Isusova učenicima bila samo vizije.²⁵ Lietzmanovi²⁶ suradnici kod »Handbuch zum Neuen Testament« idu putem Straussovim i nastoje utvrditi prioritet galilejskih ukazivanja, a time i hipotezu vizija. No ni njima nije uspjelo dalje doprijeti od Straussa i Meyera.

Iz svega ovoga možemo razabrati, da je racionalističkim kritikama cilj oboriti temeljnu istinu kršćanstva — uskrsnuće Isusovo. Temelj njihovih krivih izvoda jesu razlike u evanđeoskim izvještajima i prividna protuslovlja, koja iz tih razlika proistječu i apriorna pretpostavka, da su Isusovi učenici imali tek vizije subjektivne vrijednosti, jer im je čudo nemoguće.

Pobijati hipotezu vizija jest zadaća apologetike, ali nije isključivo njezina, nego i biblijske egzegeze. Biblijska egzegeza imade zadaću, da raščisti razlike i prividna protuslovlja u biblijskim izvještajima o ukazivanjima Isusovim poslije uskrsnuća, te da odgovori, dadu li se sv. pisci dovesti u sklad i imadu li jeruzalemska ili galilejska ukazivanja prednost. Ako sv. pisci harmoniziraju, ako je iz njih jasno, da su prva ukazivanja bila u Jeruzalemu na dan uskrsnuća, onda je racionalistima izmahnuto tlo za hipotezu vizija. Svi egzegete priznaju, da je teško razlike u evanđeoskim izvještajima dovesti u potpuni sklad i u pojedinostima. Teško je istina, ali nije nemoguće. Što više, i ako nije moguće sastaviti sistem, koji bi bio sasvim stalan i u sporednijim stvarima, moguće je ipak sastaviti harmonistički sistem, koji u glavnim točkama, osobito glede prioriteta jeruzalemskih ukazivanja, stoji na čvrstim nogama.

mentlich in ihren noch erkennbaren Quellen finden sich Anschauungen über die Art der Erscheinungen, die durch Alter und Einfachheit auf geschichtliche Erinnerungen hinweisen: Vielleicht hatte Petrus sein Gesicht am See. Mit ziemlicher Sicherheit kann man sagen, dass die Zwölf ihr Gesicht bei einer einfachen Mahlzeit hatten. Auf die Schilderung der Ev. hat aber auch der Abendmahlbrauch Einfluss gehabt... Meyer: Die Auferstehung 213, 214.

²⁵ Ibidem 217 ss.

²⁶ Handbuch zum Neuen Testament (I. B. III. T., 1913. str. 278—283; III. B. 1913.; II. B. 1919., kod pojedinih evanđelja) herausgegeben von Hans Lietzmann, Tübingen. Verlag von J. C. B. Mohr.

Odlučio sam da u ovoj raspravi egzegetski razjasnim poteškoće u biblijskim izvještajima o ukazivanjima Isusovim, te da hronološki poredam pojedina ukazivanja u koliko se to daje.

Radi pregleda ističem ovdje raspored rasprave. U prvom dijelu odredit ću stanovište nasuprot racionalističke kritike, utvrditi autenciju Markova završetka (16, 9—20.) i dotaknuti se autencije Ivanova 21. poglavlja. U drugom ću dijelu izjasniti poteškoće u izvještajima o ukazanju Isusovu pobožnim ženama u ovim poglavljima:

1. Vrijeme polazka žena na grob.
2. Kad je grob otvoren?
3. Svrha dolazka žena na grob.
4. Anđeo javlja ženama vijest o uskrsnuću Isusovu.
5. Isus se ukazuje ženama.

U trećem dijelu dokazati ću prvenstvo jeruzalemskih ukazivanja i rastumačiti smisao upute u Galileju. U četvrtom dijelu: vremenski slijed ukazivanja Isusovih učenicima a) u Jeruzalemu, b) u Galileji, c) u Jeruzalemu prije uzašašća.

I.

1. Stanovište prema racionalističkoj kritici.

Stanovište racionalističke kritike jest, da su sv. knjige djelo isključivo ljudsko, koje potpada kritici kao svaki drugi ljudski spis. Katoličko je stanovište, da su sv. knjige spisi, koji imaju dvojaki karakter. Karakter nadahnutog vrela objave Božje i karakter historijskog dokumenta. Na prigovor racionalističke kritike, da to stanovište apriorno zabacuje historijsko kritički postupak, te učenjacima stavlja zaprieke u traženju istine, bit će dosta odgovoriti sa Heiglom i Gutjahrom: »Kanon-ski karakter ne isključuje historijsko kritički postupak sa Evanđeljima. Katolički učenjak svakako ne može ovdje svoju zadaću čisto apriorno vršiti; on je vezan na činjenicu inspiracije, kao i na odluke crkvenog učiteljstva; ali to nije nedokazana pretpostavka, s koje on mora polaziti; da je auktoritet Crkve u pravu, to se može znanstvenim putem dokazati. Time se ne

stavlja znanstvenom istraživanju nikaka zaprijetka; nego se obratno ograničuje samovolja i zabluda.²⁷

Što se tiče hronološkog prioriteta Mateja ili Marka sjegurnije je stanovište crkvene tradicije. Tradicija drži do IV. stoljeća većinom, a poslije IV. stoljeća jednodušno, da je hronološki red pisanja sv. evanđelja ovaj: Matej, Marko, Luka, Ivan.²⁸ Osim toga unutarnji razlozi vojuju više za prioritet Mateja nego li Marka. Za prioritet Marka ističu izglađeniji i savršeniji tip Matejevog evanđelja, koji odaje daljni stadij u razvitku evanđeoske literature. No komparacija obiju evanđelja nuka nas baš, da priznamo prioritet Mateju. Prikazivanje kod Mateja jest izvornije nego li Markovo, te se čini da Marko ekscerptira i skraćuje Mateja. Bogatstvo Matejevo nasuprot relativnom siromaštvu Marka sili nas na zaključak, da je mnogo vjerojatnije, da je Marko crpio iz Mateja, nego li obrnuto,²⁹ kako to uzimlje i uvaženi protestantski biblicista Theodor Zahn.³⁰ Konačno prioritet Mateja potvrđuje i Comissio Pontificia de re biblica.³¹

Za uzajamni odnošaj³² evanđelista kod pisanja pojedinih

²⁷ Heigl: Die vier Evangelien. Freiburg im Breisgau Herder 1916. str. 4.

²⁸ Heigl: Die vier Evang. 272; Belser: Einleitung in das N. T. 228; Cladder: Unsere Evangelien I. 1919. str. 189.

²⁹ Heigl: Die vier Evang. str. 271.; Belser: Einleitung str. 215 ss.

³⁰ Zahn: Einleitung str. 324 ss.

³¹ Utrum, quoad ordinem chronologicum evangeliorum, ab ea sententia recedere fas sit, quae antiquissimo aequae ac constanti traditionis testimonio roborata, post Mathaeum, qui omnium primus evangelium sum patrio sermone conscripsit, Marcum ordine secundum et Lucam tertium scripsisse testatur; aut huic sententiae adversari vicissim censenda sit eorum opinio quae asserit evangelium secundum et tertium ante graecam primi evangelii versionem esse compositum?

Resp.: Negative ad utramque partem Comissio Pontificia de re biblica 26. iunii 1912. Bogoslovska smotra g. 1912. str. 297.

³² Uzajamni odnošaj evanđelista, osobito prvih triju, zadaje učenjacija i te koliko posla. Razni pokušaji rješenja sinoptičkog pitanja svadaju se na tri hipoteze: hipoteza tradicije, hipoteza upotrebljavanja (Benutzungshypothese) i hipoteza izvora. Svaka od ovih hipoteza ima relativnu veću ili manju vjerojatnost, ali nijedna sama za sebe ne može potpunoma riješiti sinoptičko pitanje. Najbolje rješenje, ali ne definitivno, daje kombinacija prvih dviju hipoteza (Heigl op. c. 246—272; Schäfer: Die Evangelien und

evanđelja najsjegurnije je stanovište što ga zauzimlju Belser, Heigl, Cladder i Zahn, a to je, da se Marko služio kod pisanja svog evanđelja Matejevim aramejskim evanđeljem, da se prevodilac Matejevog evanđelja sa aramejskog jezika na grčki služio Markom, a možda i Lukom, da Luka nadovezuje svoje evanđelje na Marka, a poznato mu je i Matejevo evanđelje, a Ivan pako popunjuje sinoptike.³³

2. Integritet Marka i Ivana.

Racionalistička kritika drži završetak Markova evanđelja 16, 9—20. kao i 21. poglavlje Ivanova evanđelja kasnijim dodacima, koji ne spadaju u kanonsko evanđelje. Kako oba ulomka — Marko 16, 9—20. i Ivan 21. — dolaze u obzir kod pitanja prioriteta jeruzalemskih ili galilejskih ukazivanja, treba ovdje i o tome nešto kazati.

a) Integritet Marka.

Autencija Markova završetka je dosta zamršeno pitanje. Dva najstarija grčka rukopisa: codex Vaticanus (B.) i codex Synaiticus (Σ) nemaju ga. Vatikanski kodeks ima iza Mk 16, 8. praznog prostora prije nego započinje Lukino evanđelje. Latinski codex Bobbiensis (k.) iz V. stolj. imade drugi kraći završetak. Tumačenja komentatora u grčkim katenama Markovom evanđelju ne protežu se na taj odlomak. Po Euzebiju i sv. Jeronimu nemaju ga gotovo svi znatniji kodeksi njihovog doba. Način i stil pisanja toga završetka ne odgovara načinu pisanja cijelog evanđelja. Markovu evanđelju su tuđi izrazi,

die Evangelienkritik 1908 str. 47—60. Sickenberger: Geschichte des Neuen Testaments [Die Heil. Schrift des N. T. übersetzt und erklärt von Dausch etc. I. B.] str. 58.). To dopušta i Comissio Pontificia de re biblica: *Utrum servatis quae iuxta praecedenter statuta omnino servanda sunt, praesertim de authenticitate et integritate trium evangeliorum Mathaei, Marci et Lucae, de identitate substantiali evangelii graeci Mathaei cum eius originali primitivo, nec non de ordine temporum quo eadem scripta fuerunt, ad explicandum eorum ad invicem similitudines aut dissimilitudines, inter tot varias oppositasque auctorum sententias, liceat exegetis disputare et ad hypotheses traditionis, sive scriptae, sive oralis, vel etiam dependentiae unius a praecedenti seu a praecedentibus appellare?* Resp. Affirmative.

³³ Belser: Einleit. 215—221; Heigl: op. c. 272; Cladder: Unsere Ev. 189 ss. Zahn: Einleit. str. 325.

koji se nalaze u završetku i to *πρώτη σαββάτων* (16, 9.) i *κύριος* za Gospodina (16, 19. 20.) Marko ne pripovijeda, kako su žene, kad ih je minuo strah izvršile nalog primljen od anđela. U novije doba otkriven je jedan armenski evandelistar iz god. 989., u kojem Markovo evanđ. svršava sa 16, 8. Iza toga su dva retka prazna; zatim slijedi crveno napisano »Aristona prezbiter«, te iza toga 16, 8—20.³⁴

Uz textus receptus (16, 9—20.) nalazi se u nekim rukopisima i kraći tekst.

Cod. L. (9. stolj.) imade: *φέρεται που και ταυτα πάντα δε τα παρηγγελμένα τοις περι τον Πέτρον συντόμως εξήγγειλαν μετά δε ταυτα και αυτός ο Ίησους από ανατολής και μέχρι δύσεως εξαπέστειλεν διαδιδών το ιερὸν και ἀφθαρτον κήρυγμα τῆς αἰωνίου σωτηρίας.* Isto tako ima cod. ψ, samo iza ovog kraćeg imade današnji uz napomenu *ἔστιν και ταυτα φερόμενα μετά το εφοβοῦντο γαρ. ἀναστάς δε πρωί . . .*

Cod. Bobbiensis (k): Illae autem cum exirent de monumento fugerunt. Tenebat enim illas tremor et pavor propter timorem. Omnia autem, quaecumque praecepta erant, eis, qui cum Petro erant, breviter exposuerunt. Post haec et ipse Jesus adparuit et ab oriente usque ad occidentem misit per illos sanctam et incorruptam praedicationem salutis aeternae. Amen.

Sv. Jeronim u Ep. 120. cap. III. ad Hedibiam (U. 22.) imade: »In quibusdam exemplaribus et maxime in graecis codicibus iuxta Marcum in fine eius evangelii scribitur: »Postea cum accubuissent undecim, apparuit eis Jesus et exprobravit incredulitatem et duritiam cordis eorum, quia his, qui viderant eum resurgentem, non crediderunt. Et illi satisfaciebant dicentes: Saeculum istud iniquitatis et incredulitatis sub satana est, qui non sinit per imundos spiritus veram dei apprehendi virtutem; idcirco iam nunc revela iustitiam tuam. — Ovo po Jeronimu sačuvano mjesto imade Freerov grčki rukopis, koji je pronađen g. 1908. Taj odlomak glasi: *κακείνοι ἀπελογοῦντο λέγοντες, ότι ο αἰὼν οὗτος τῆς ἀνομίης και τῆς ἀπιστίας ὑπὸ τὸν σατανᾶν ἔστιν ὁ μὴ εἶν τα ὑπὸ τῶν πνευμάτων ἀκάθαρτα τὴν*

³⁴ Zahn: Einleitung II. B. str. 233 ss.; Geschichte des N. T. Kanons II. B. II. H. Erlangen und Leipzig 1892 str. 912.; Heigl: Die vier Evang. 186 ss.; Belser: Einleitung str. 98.

ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ καταλαβέσθαι δύναμιν. διὰ τοῦτο ἀποκάλυψόν σου τὴν δικαιοσύνην ἤδη. ἐκεῖνοι ἔλεγον τῷ Χριστῷ καὶ ὁ Χριστὸς ἐκείνοις προσέλεγεν, ὅτι πεπλήρωται ὁ ὄρος τῶν ἐτῶν τῆς ἐξουσίας τοῦ σατανᾶ. ἀλλὰ ἐγγίξει ἄλλα δεινὰ καὶ ὅπερ ὧν ἐγὼ ἁμαρτησάντων παρεδόθην εἰς θάνατον, ἵνα ὑποστρέψωσιν εἰς τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ πνευματικὴν καὶ ἀφθαρτον τῆς δικαιοσύνης δόξαν κληρονομήσωσιν.³⁵

Takav kraći završetak (kako ga imade cod. L. i cod. Bobbiensis) imade kao integralni dio Markova Evangelja i jedan latinski Hs iz 5. stolj. (k.). Pred današnjim (16, 9—20.) imadu ga (kao da ga donose na izbor, jer dvoje, koji je pravi): mnogi grčki uncijalni rukopisi 7.—9. stoljeća (T'), neki min. i etiopski Hss. Kao marginalnu glosu donose taj kraći tekst: jedan grčki minusc, iz 10. stoljeća i mladi sirski prijevodi iz početka 7 stoljeća.³⁶

Kako su ovi rukopisi, koji donose kraći završetak u manjini, a pogotovu donosi ga većina od njih uz današnji završetak, to je posve sigurno, da taj kraći završetak ne može biti pravi Markov završetak. K tome ne da se taj kraći tekst slijediti dalje od 4. stoljeća, te je po svoj prilici nastao, kako tvrdi Zahn³⁷ u 3. stoljeću (valjda u Egiptu). Nije dakle potrebno više se obazirati na taj kraći završetak, nego nam treba kritički ispitati spomenute već razloge, koje kritika racionalistička naveda proti autenciji Mk. 16, 9—20.

Rohrbach rješava to pitanje ovako: Markovo evanđelje nije dovršeno sa *ἐφοβοῦντο γὰρ* nego sa jednim drugim ulomkom, čiji je sadržaj bio u skladu sa prvim dijelom 16. poglavlja. U tom je odlomku Marko izvjestio, kako su se dvanaestorica žalosni i ne znajući za ono, što se dogodilo, vratili u Galileju, gdje se Isus ukazao Petru kod ribolova na tiberijadskom jezeru, a zatim po Petru sakupljenoj dvanaestorici, a vjerojatno im je ujedno dao uputu za njihovo buduće zvanje. Taj je izvorni svršetak Markov početkom 2. stoljeća u Maloj Aziji, od maloazijskih svećenika zabačen, jer se nije slagao sa tradicijom Ivanovom, po kojoj su prva ukazanja bila u Judeji, a mjesto

³⁵ Heigl: Die vier Evangelien str. 187 s.

³⁶ Zahn: Einleitung str. 233.

³⁷ Zahn: Ibid. 233.

njega dodan je po Aristionu današnji završetak Markova evanđelja.³⁸

Zahn³⁹ također drži Aristiona⁴⁰ autorom tog završetka (16, 9—20.). Aristion je sastavio 16, 14—18, a to je uzeo Papija u svoja djela. Redaktor današnjeg završetka uzeo je to iz Papije te spojio sa građom iz Luke i Ivana u cjelinu. Mayer drži, da je Marko dovršio svoje evanđelje sa osmim retkom, a današnji završetak dodali su prije 150. godine u Maloj Aziji, jer nijesu bili zadovoljni sa naglim završetkom evanđelja. I on drži kao i Zahn, da je Ariston autor današnjeg završetka.⁴¹

Proti izvanjskih razloga, koji zabacuju autenciju Markova završetka valja istaknuti, da taj današnji završetak imaju svi današnji grčki tekstovi osim B i \aleph . Imadu ga i prijevodi istoka i zapada: Pešito (sirski prijevod iz 3. stoljeća)⁴², Itala (poznata sv. Augustinu oko 400. god.), Vulgata⁴³. U vrijeme Euzebija imaju ga neki grčki Hss, redovito ga imaju postojeći iz 5. stoljeća (codd. A. C. D. E. etc.), razni sirski (osim Syr. Sin.), gotski i mladi egipatski prijevodi.⁴⁴ Ovaj je završetak posvjedočen po Chrysostomu, Epiphaniju, Marku Eremiti, Apostoiskim konstitucijama, za Aleksandriju po Didimu, za latinsku sjevernu Afriku po Augustinu, za Italiju po Ambroziju, po latinskim evandeoskim hss, koje je Jeronim našao i osigurao zapadu uvrštenjem u svoju reviziju lat. Novog zavjeta.⁴⁵ Vjerojatno ga pozna Justin, sigurno Tatianov Diate-

³⁸ Der Schluss des Markusevangeliums, der Vierevangelien-Kanon und die kleinasiatischen Presbyter, Berlin; Naule 1894. vidi kod Belser: Einleitung 103. s.

³⁹ Zahn: Einleitung str. 235.

⁴⁰ Da je Aristion autor tog odlomka zaključuje Zahn iz bilješke »Aristona presbitera«, koja se nalazi u armenskom Evanđelistaru iz god. 989., kojega je g. 1891. otkrio Conybeare. Da je Ariston identičan sa Aristion zaključuje iz toga što armenski prijevod Euzebijeve povijesti navođa Aristion sa Ariston. Ibidem 235.

⁴¹ Mayer: Die Auferstehung Christi str. 59 ss.

⁴² Peschito stavlja Belser u 3. stoljeće (Einleit. 764.), a Sickenberger u 5. stoljeće, ali veli, da je preradba starijih tekstova (Die Heil. Schrift str. 20).

⁴³ Belser: Einleit. str. 98, Heigl: Die vier Ev. 188.

⁴⁴ Zahn: Einleit. 232.

⁴⁵ Zahn: Einleit. 232.

saron i Irenej (Adv. haer. 3, 10, 6.). Poznaju ga i Acta Pilati.⁴⁶ Ovo mjesto citiraju još sv. Jakob Nisibijski, sv. Caesarije, Sv. Gregorije Niški.⁴⁷ Sulpician navada još sv. Hipolita za r. 17, 18, 19, (str. Jakoba Nisibijskog za r. 16 i 18.).⁴⁸

Jasno je, da je svjedočanstvo rukopisa, sv. otaca i crkvenih pisaca brojnije i jače za autenciju Markova svršetka, negoli protivu njega. Nadalje kriticima je najjače uporište za negaciju autencije Mr. 16, 9—20 Euzebijije Cezarejski, sv. Jeronim i kodeksi **Σ** i **B**. — Sv. Jeronim (Ep. ad Hedibian) doduše veli, da ovaj kanonski završetak Markov manjka u nekim, većinom grčkim egzemplarima, ali ga je svejedno uvrstio u svoju Vulgatu. Sigurno ga je smatrao autentičnim, jer ga inače ne bi uvrstio u svoje izdanje sv. Pisma. Euzebijije Cezarejski kaže (Quaest. ad Mar. I. M. 22. 937): *τὰ γοῦν ἀκριβῆ τῶν ἀντιγράφων τὸ τέλος περιγράφει τῆς κατὰ τὸν Μάρκον ἱστορίας ἐν τοῖς λόγοις τοῦ ὀφθέντος νεανίσκου ταῖς γυναιξὶ καὶ εἰρηκότος αὐταῖς, «Μὴ φοβείσθε, Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηθόν» καὶ τοῖς ἐξῆς, οἷς ἐπιλέγει «καὶ ἀκούσασαι ἔφηνον, καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον, ἐφοβοῦτο γάρ.» Ἐν τούτῳ γὰρ σχεδὸν ἐν ἅπασιν τοῖς ἀντιγράφοις τοῦ κατὰ Μάρκον Εὐαγγελίου περιγράφεται τὸ τέλος», ali iz slijedećih riječi: *τὰ δὲ ἐξῆς σπανίως ἐν υἱσὶν ἄλλ' οὐκ ἐν πάσι φερόμενα περιτὰ ἂν εἶη, καὶ μάλιστα εἴπερ ἔχοιεν ἀντιλογίαν τῇ τῶν λοιπῶν εὐαγγελιστῶν μαρτυρίᾳ,**

te iz toga što malo kasnije dopušta, da bi po Mateju žene došle na grob u subotu u večer (*ὄψε τοῦ σαββάτου*), a po Marku bi Marija Magdalena vidjela Isusa u jutro iza subote, može se naslućivati da je Markov završetak 16, 9-20 mogao ispasti iz kodeksa, jer se činio prepisivačima da je u protuslovlju sa Matejem. Tako tumači i Cornely: Probabilem vero rationem iudicant moderni quidam interpretes. Alexandrina nimirum ecclesia ieiunium terminavit festumque paschatis celebrare incepit media nocte, reliquae ecclae plerique circa auroram ad galli cantum; prior sibi favere putavit Math. 28, 1, aliae autem Mar. 16, 9. provocarunt, qui versus, si temporis determinatio, id quod a multis interpretibus fit, cum participio *ἀναστάς* (resur-

⁴⁶ Heigl: Die vier Ev. 188.

⁴⁷ Cornely: Cursus s. scr. vol. III. p. 93.

⁴⁸ Cellini: Gli ult. c. str. 218.

gens) et non cum verbo *ἐφάνη* (apparuit) coniungitur, alexandrinae consuetudini contradicit; »apud omnes enim in confesso est, inquit S. Dionysius M., post resurrectionis horam laetitiam festi esse inchoandam«. Quare ne populo scrupulus iniiceretur, Alexandrini istam Marci pericopen in coetibus paschalibus non legisse videntur ideoque eandem in lectionariis suis omisisse; quae omīssio deinde in codices quosdam transit. (Reithmayr: Einleitung p. 394; Valroges: Introd. II. p. 72; Aberle: Einl. p. 59.)⁴⁹

Codex B. imade na zadnjoj stranici Markova evanđelja u 1. kolumni c. 15. v. 43. — c. 16 v. 3. (do *ἀποκλίσσει*, u 2. kolumni imade 16, 3—8, a iza r. 8. imade praznog prostora za $\frac{1}{4}$ kolumne, a po tom slijedi potpis *εὐαγγέλιον κατὰ Μάρκον*; cijela je 3. kolumna prazna. Scrivener tvrdi, da je potpis *εὐαγγέλιον κατὰ Μάρκον* kasnijom rukom pripisan.⁵⁰ Zahn tvrdi, da se iz veličine toga praznog prostora imade zaključiti, da je pisac kodeksa B. imao predložak sa kraćim završetkom, jer je prostor toliki, koliko treba za kraći završetak.⁵¹ Ne možemo doduše mjeriti prazan prostor u samom kodeksu ili njegovu faksimilu, ali kad znademo koliko teksta sadržaje prva kolumna, možemo ipak mjeriti, da li prazan prostor više odgovara manjem ili današnjem završetku, pomoću štampanog teksta. Vogelsovo⁵² izdanje imade tekst 15, 43 *ἐλθὼν* — 16, 3. *ἀποκλίσσει* u 20 redaka (ili strogo računajući 18 $\frac{3}{4}$ redaka), tekst 16, 3—8 imade u 15 redaka (ili strogo računajući 14 redaka), dok 16, 9—20 imade u 28 redaka (strogo računajući 27 $\frac{1}{4}$ red.). Nestleovo⁵³ izdanje imade tekst 15, 43 *ἐλθὼν* — 16, *ἀποκλίσσει* u 20 redaka (18 $\frac{3}{4}$ red.), 16, 3—8 u 15 redaka (13 $\frac{3}{4}$) a 16, 9—20 u 27 redaka (26 $\frac{1}{4}$ red.). U jednoj kolumni kodeksa B stoji 20 (18 $\frac{3}{4}$) Vogelsovih ili Nestleovih redaka. Od druge kolumne ostalo je praznog prostora za 5 (4 $\frac{3}{4}$) Vogelsovih ili 5 (5) Nestleovih redaka. Na prazni prostor u 2. i 3. kolumni stane dakle 25 (23 $\frac{3}{4}$) Vogelsovih ili 25 (23 $\frac{3}{4}$) Nestle-

⁴⁹ R. Cornely: *Cursus S. Script.* vol. III. 93 ss.

⁵⁰ Zahn: *Geschichte des neut. kan.* str. 912.

⁵¹ Zahn: *Gesch.* str. 912.

⁵² Henr. Jos. Vogels: *Novum Test. graece*, Düsseldorf, Schwann 1926.

⁵³ Nestle: *Nov. T. gr. et lat.* Stuttgart 1912.

ovih redaka. Prema tome ne bi na prazni prostor u kodeksu B stala zadnja 3 ($3\frac{3}{4}$) Vogelsova ili 2 ($2\frac{2}{4}$) Nestleova retka. Uzmimo sredinu između šireg i strogog računanja, onda ne stane na prazan prostor $3\frac{3}{8}$ Vogelsovih ili $2\frac{1}{4}$ Nestleovih zadnjih redaka, a to bi po prilici odgovaralo zadnjem 20. retku u gl. 16. u Markovu evanđelju. Radi toga i uzimlje Hadrian Simon,⁵⁴ da bi na prazan prostor u kodeksu B. sitnijim slovima stao današnji Markov završetak. Vjerojatnije je dakle, da je pisar kad je pisao kodeks B. imao predložak, koji je imao današnji Markov završetak, negoli da je imao kraći završetak. Kraći završetak zajedno sa potpisom «*κατα Μαρκον*» stao bi u drugu kolumnu, a čemu onda ostavljati cijelu treću kolumnu praznu. Zahnov prigovor: »Man müsste überdies unwahrscheinlich genug annehmen, dass der Schreiber von vornherein auf jede Buchunterschrift und jede Bemerkung bezüglich des nachzutragenden Abschnitts verzichtet.«⁵⁵ ne može uskoлебati gornje vjerojatno mišljenje. Pisar je mogao označiti, odnosno računati na oznaku sa *φέρεται πον και ταυτα* (kako označuje cod. L. za kraći završetak), a za tu oznaku ne treba ni cijelog jednog retka. Konačno treba uvažiti, da prepisivač nije mjerio na milimetre papir i da nije sigurno brojio slova.

Ako potpis «*κατα Μαρκον*» u kodeksu B. ne potječe od kasnije ruke, nego potječe od pisara samog kodeksa, može se uzeti, da je pisar ostavio prazan prostor u 2. kolumni za kraći završetak, a 3. kolumnu za današnji završetak 16, 9—20. Uzmemo li, da je pisar kodeksa B. ostavio prazan prostor u 2. i 3. kolumni ili samo za današnji ili za kraći i današnji završetak (dosta je vjerojatno da nije ostavio samo za kraći) u jednom i drugom slučaju kodeks B. nije toliki argumenat protiv autencij Marka 16, 9—20 kakim ga kritika drži.

Oslabivši tako najjača uporišta racionalističke kritike nije još riješeno pitanje, jer ostaju neprotumačene stilističke razlike između cijelog evanđelja i završetka i praznina između

⁵⁴ Attamen codex B ultimo secundi Evangelii folio spatium vacuum relinquit, quod pressa aliquantulum scriptura paragraphum omissam capere posset. Hadrian Simon: Praelectiones biblicae v. I. str. 40 Taurini, Marietti 1924.

⁵⁵ Zahn: Gesch. 912.

8. i 9. retka u glavi 16. Kako je došlo do tih razlika i te praznine? Da li je Markovo evanđelje imalo drugi završetak, koji je hotimice zabačen i zamijenjen današnjim, ili je izgubljen? Nemoguće je, da bi završetak bio zabačen ili izgubljen prije nego li je opstojao koji prjepis autografa, jer bi to moralo biti u brzo iza publiciranja, dok je još živio Marko, te bi on ponovno završio svoje evanđelje. Markovo je evanđelje publicirano u Rimu između 60. i 70. godine. Pravi bi Markov završetak bio zabačen u Maloj Aziji oko 100. godine, kako hoće kritici. U to vrijeme bio bi barem u Rimu pravi završetak raširen u rukopisima i pojedinim starim prijevodima, te bi ostavio barem pojedinačne tragove u staroj kršćanskoj literaturi, ali svemu tome nema ni traga.⁵⁶ Nemoguće je dakle, da bi pravi Markov završetak bio zabačen ili izgubljen.

Stilistička razlika između cijelog evanđelja i kanonskog završetka kao i praznina između njih nuka nas na vjerojatnost, da je bila odulja vremenska razlika između pisanja cijelog evanđelja i njegova završetka. Možda je Marko poradi progonstva ili radi pomanjkanja pisaćeg materijala morao prekinuti i ostaviti nedovršeno svoje evanđelje, a kasnije, kad je evanđelje već predao u ruke kršćanskoj općini, u brzini dodao današnji završetak. Možda je Marko povjerio završetak kojem svojem učeniku ili drugu (Aristionu?) kazavši mu točno, što imade napisati, te bi i tako bio Marko autor toga završetka. Uzevši prvo ili drugo lako se dade protumačiti stilistički nesklad kao i praznina između 8. i 9. r. glave 16. Marko je naime pišući završetak svome evanđelju koju godinu (ili barem nekoliko mjeseci) kasnije nego li je napisao cijelo evanđelje vrlo lagano i nehotice upotrijebio par izraza, kojih u evanđelju inače ne upotrebljava, a praznina je mogla nastati što možda nije imao pri ruci svog cijelog evanđelja, kad je pisao završetak, te ga je na posebnom papirusu napisao i predao vjernicima.

⁵⁶ Belser: Einleitung str. 100.